

Piotr Wachowiak

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Rola e-learningu w kształceniu przedsiębiorczości

Wstęp

Przedsiębiorczość to słowo, które nabrało w ostatnich latach szczególnego znaczenia. Można usłyszeć o przedsiębiorczych postawach, zachowaniach, ludziach, rodzinach, a w końcu o przedsiębiorstwach, które dzięki przedsiębiorczości osiągają sukcesy rynkowe. Można postawić tezę, że każdy człowiek w każdej sytuacji może zachowywać się w sposób przedsiębiorczy lub nieprzedsiębiorczy – zatem od świadomości człowieka i jego aktywności zależy możliwość osiągnięcia życiowego i zawodowego powodzenia. Ludzie i przedsiębiorstwa działają w warunkach, które ograniczają swobodę ich zachowań i mogą przeszkadzać w realizacji określonych celów. Wszyscy funkcjonują w warunkach podobnych ograniczeń zewnętrznych, a jednak niektórzy osiągają znacznie więcej od innych. To są właśnie ludzie przedsiębiorczy – ich cechą jest umiejętność dostrzegania wokół siebie nie tylko zagrożeń, ale również szans i znajdowania oryginalnych sposobów wyjścia z trudnych i nietypowych sytuacji. Ludzie przedsiębiorczy charakteryzują się odmiennym sposobem patrzenia na świat oraz wyższą od innych osób determinacją i pomysłowością w osiąganiu zamierzonych celów. Przedsiębiorczością jest zatem zdolność człowieka do kreowania i zaspokajania swoich i cudzych potrzeb. Człowiek przedsiębiorczy to taki, który w każdych warunkach, jakie stwarza mu otoczenie, potrafi dostrzegać i zaspakajać zarówno swoje potrzeby, jak i potrzeby innych ludzi. Bycie przedsiębiorczym to cecha ludzkiego charakteru i zachowania. Nie jest to jednak cecha osobowości. Każdy, kto umie podejmować decyzje, może nauczyć się działać przedsiębiorczo. Jest to sposób zachowania. Ludzie, którzy mają świadomość potrzeb swoich i innych, bez zewnętrznego przymusu stają się przedsiębiorczy, wystarczy stworzyć im odpowiednie warunki do działania. Działanie w otoczeniu turbulentnym, w którym zmiany zachodzą bardzo gwałtownie i są trudne do przewidzenia, wymaga zachowań przedsiębiorczych. Zmiany te należy traktować jako szanse rozwoju, a nie jako zagrożenie. Głównym źródłem zachowań przedsiębiorczych jest innowacyjność, którą powinien charakteryzować się każdy człowiek oraz każde przedsiębiorstwo. Osoba przedsiębiorcza powinna wiedzieć, że sama ponosi odpowiedzialność za swoje życie. Jej cechą jest również asertywność i kreatywność. Powinna posiadać także następujące

umiejętności: zdolność i gotowość do podejmowania różnych inicjatyw, umiejętność pozyskiwania i przetwarzania informacji oraz kojarzenia informacji z różnych dziedzin, umiejętność podejmowania decyzji, umiejętność podejmowania ryzyka w granicach rozsądku, zdolność wpływania na innych ludzi.

W kształtowaniu postaw przedsiębiorczych istotne jest nie tylko przekazanie podstawowej wiedzy z ekonomii, psychologii, socjologii, zarządzania i prawa, ale także wykształcenie wyżej wymienionych cech i umiejętności. Dlatego też zajęcia należy prowadzić metodami aktywnymi – teoria powinna stanowić tło dla rozwiązywania konkretnych problemów. Trzeba odwoływać się do konkretnych przykładów zachowań przedsiębiorczych. Powinno się analizować aktualne problemy dotyczące uwarunkowań przedsiębiorczości. Należy duży nacisk położyć na pracę zespołową, dzięki której podejmowane działania są bardziej efektywne.

Po zrealizowaniu treści programowych uczestnik zajęć powinien być bardziej upodmiotowiony, otwarty oraz lepiej przygotowany do wyzwań współczesnego świata, do których należą: tendencje do integracji, demokratyzacji i globalizacji życia społecznego, wzrost roli wiedzy i informacji oraz bardzo szybki postęp naukowo-techniczny. Powinien być również przekonany, że założenie własnego biznesu jest opłacalne i przynosi w dłuższej perspektywie czasowej znaczne korzyści.

E-learning w kształceniu postaw przedsiębiorczych odgrywa bardzo ważną rolę. Jednak należy zaznaczyć, że powinna być to metoda wspomagająca trening przedsiębiorczości – z uwagi na to, że nacisk powinien być położony przede wszystkim na wykształcenie pewnych umiejętności.

Program przedmiotu *Przedsiębiorczość* w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie

Przedmiot *Przedsiębiorczość* jest przedmiotem kierunkowym dla studentów kierunku Zarządzanie na studiach II stopnia. Celem zajęć jest zapoznanie studentów z wiedzą dotyczącą różnych aspektów przedsiębiorczości, uświadomienie znaczenia postawy przedsiębiorczej w realizowaniu własnych celów zawodowych, przygotowanie studentów do pełnienia roli przedsiębiorcy oraz funkcji menedżerskich dzięki rozwijaniu umiejętności i cech osobowości związanych z postawą przedsiębiorczą, a także zwiększenie samoświadomości studentów dotyczących posiadanych przez nich zasobów (poznawczych, emocjonalno-motywacyjnych, kompetencyjnych) potrzebnych do prowadzenia własnej firmy. Ponadto zajęcia mają kształtować otwartość na zmiany, elastyczność, gotowość do podejmowania wyzwań i ryzyka, pokonywania barier, rozwiązywania problemów, wdrażać

do samodoskonalenia w zakresie postawy przedsiębiorczej poprzez wskazanie sposobów jej kształtowania¹. Z przedstawionego programu wynika, że zakres tematyczny zajęć jest bardzo obszerny. Student musi opanować wiedzę dotyczącą istoty przedsiębiorczości – musi wiedzieć, jakimi cechami charakteryzuje się człowiek i organizacja przedsiębiorcza, jakie są formy przedsiębiorczości, jaka jest zależność między rozwojem gospodarczym i cywilizacyjnym a przedsiębiorczością, jakie są uwarunkowania i bariery przedsiębiorczości, jakie są metody kształtowania postaw przedsiębiorczych.

Celem zajęć jest zatem omówienie zagadnień dotyczących przedsiębiorczości rozumianej jako cecha człowieka i przedsiębiorstwa, która przejawia się w zdolności do rozwiązywania w sposób twórczy problemów, w umiejętności wykorzystywania pojawiających się szans i okazji oraz elastycznego przystosowania się do zmieniających się warunków otoczenia, a także w chęci do podejmowania działań w celu zaspokojenia własnych potrzeb i potrzeb innych ludzi ze szczególnym uwzględnieniem podejmowania działalności gospodarczej. Te cechy i umiejętności umożliwiają człowiekowi aktywne uczestniczenie w życiu społeczno-gospodarczym.

E-learning w realizowaniu celów kształcenia podstaw przedsiębiorczości

Bardzo pomocna w nauczaniu przedmiotu *Przedsiębiorczość* w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie jest platforma *Niezbędnik e-sgh*. Posiada wiele funkcji, które zapewniają stały kontakt wykładowcy ze studentami.

Zaletą charakteryzowanej platformy z punktu widzenia nauczania przedsiębiorczości jest możliwość wypowiedzania się na forum dyskusyjnym. Tematy do dyskusji mogą być zamieszczane zarówno przez wykładowcę, jak i przez studentów. Moderatorem dyskusji jest wykładowca, który powinien zachęcać studentów do wypowiedzania się oraz inspirować do dalszego pogłębiania wiedzy dotyczącej omawianego zagadnienia. Z mojej praktyki wynika, że studentów najbardziej interesują aktualne tematy z życia gospodarczego. Podstawą do dyskusji mogą być artykuły, wywiady, raporty lub wykład multimedialny, o którym będzie mowa w dalszej części referatu. Dyskusja na dany temat powinna trwać przez tydzień. Wypowiedzi na forum powinny być oceniane przez wykładowców. Należy brać pod uwagę jakość wypowiedzi, a nie liczbę zamieszczonych postów. Proponuję oceniać aktywność studentów na forum w skali od 1 do 3 punktów. Aby zaktywizować uczestników forum do proponowania własnych tematów i rozpoczynania dyskusji o nich, należy za to dodatkowo

¹ Sylabus przedmiotu *Przedsiębiorczość*, sygnatura 222570.

nagradzać, np. przyznawać 2 punkty. Wykładowca powinien na forum podsumować dyskusję, zwracając uwagę na najważniejsze jej aspekty.

Platforma umożliwi komunikację studentów z prowadzącym w czasie rzeczywistym na czacie, co jest również bardzo istotne w kształtowaniu postaw przedsiębiorczych z uwagi na indywidualizację kontaktu z wykładowcą. Student może porozmawiać na interesujące go tematy, przez co rozszerza swoje zainteresowania problematyką przedsiębiorczości. Należy podkreślić, że jednym z głównych celów nauczania tego przedmiotu jest właśnie rozbudzenie ducha przedsiębiorczości, co gwarantuje możliwość kontaktu na czacie. Na podstawie mojego doświadczenia mogę stwierdzić, że studenci chętnie biorą udział w wirtualnych spotkaniach z wykładowcą, chcą również dyskutować między sobą. Proponuję organizację tego rodzaju spotkań raz na dwa tygodnie przez jedną godzinę. Najlepszą porą są godziny wieczorne. Uważam, że udział w tych spotkaniach nie powinien być dodatkowo punktowany.

Na stronie przedmiotu może być umieszczony program zajęć, spis podstawowej literatury, multimedialna prezentacja wykładu tradycyjnego oraz dodatkowe materiały dotyczące zagadnień związanych z przedsiębiorczością. Należą do nich różnego rodzaju testy psychologiczne, dzięki którym można ocenić własny potencjał w zakresie postawy przedsiębiorczej, co jest jedną z podstawowych umiejętności człowieka przedsiębiorczego. Wśród tych materiałów powinny się również znaleźć podstawowe akty prawne, z uwagi na to, że aspekty prawne są jednym z czynników wyznaczających ramy zachowań przedsiębiorczych, np. Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej. Zamieszczane materiały powinny także przedstawiać różne raporty, analizy obrazujące zagadnienia związane z przedsiębiorczością (przykładami mogą być dokumenty takie jak *Bariery rozwoju przedsiębiorczości w Polsce* – raport opracowany przez Polską Konfederację Pracodawców Prywatnych Lewiatan czy raport najbardziej innowacyjnych firm w Polsce – raporty z Konkursu Kamerton Innowacyjności). Dodatkowymi materiałami, które należałoby zamieścić na stronie przedmiotu, są różnego rodzaju formularze przydatne przy zakładaniu własnej firmy. Powinny być również zamieszczane artykuły dotyczące aktualnej analizy uwarunkowań przedsiębiorczości na świecie i w Polsce. Z uwagi na to, że w nauczaniu przedsiębiorczości powinno się wykorzystywać technikę społecznego dowodu słuszności, czyli odwoływać się do przykładów z życia, dobrym rozwiązaniem jest umieszczanie na stronie przedmiotu wywiadów z osobami, które dzięki swoim zachowaniom przedsiębiorczym odniosły sukces. Wiele takich wywiadów ukazuje się w codziennej prasie. Na przykład ostatnio w „Gazecie Wyborczej” ukazał się interesujący wywiad Zenonem Ziają, twórcą i właścicielem firmy „Ziaja”, jednej z największych polskich firm kosmetycznych.

Można zachęcić studentów, żeby przeprowadzali wywiady z ludźmi, którzy odnieśli sukces i zamieszczać je na stronie przedmiotu. Warto również publikować linki do interesujących stron poruszających zagadnienia związane z przedsiębiorczością. Mogą to być adresy stron instytucji takich jak ministerstwa, NBP, Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, GUS, CBOS, Instytut Globalizacji, Akademickie Inkubatory Przedsiębiorczości, adresy stron, na których zamieszczone są różnego rodzaju testy, interesujące artykuły czy raporty.

Uzupełnieniem tradycyjnych wykładów mogą być wykłady multimedialne, zawierające treści, które nie były omawiane na spotkaniach ze studentami. Powinny być bardzo dynamiczne z uwagi na to, że nie mogą być długie. Zaleca się, żeby jeden wykład trwał maksymalnie 25 minut, co gwarantuje, że przez ten czas koncentracja słuchaczy będzie prawie stuprocentowa. Treści powinny być obrazowane również prezentacją multimedialną. Wykłady multimedialne stanowią bardzo dobrą podstawę do prowadzenia dyskusji na forum, w której moderatorem oczywiście powinien być wykładowca. Można również zorganizować czat ze studentami w celu omówienia zagadnień poruszanych w czasie wykładu. Należy rozważyć zamieszczanie innych filmów przedstawiających np. działalność organizacji przedsiębiorczych lub filmów instruktażowych, informujących np., jak prowadzić skuteczne negocjacje handlowe. Tego rodzaju filmy są bardzo wartościowe dla studentów, ponieważ sposób prosty za pomocą obrazu przybliżają złożone zagadnienia.

Studenci powinni mieć możliwość wzięcia udziału w realizacji projektu zespołowego, który polega na rozwiązaniu studium przypadku dotyczącego zagadnień związanych z przedsiębiorczością. Dobry przykład mogą stanowić tu projekty realizowane w ramach programu *Kafeteria edukacyjna dla licealistów* prowadzonego przez Szkołę Główną Handlową w Warszawie². Praca nad przygotowaniem rozwiązania studium przypadku miała w tym programie charakter zespołowy i odbywała się wyłącznie w środowisku online, w trzech etapach. W pierwszym etapie uczestnicy dobierali się w zespoły liczące od 3 do 5 osób. Wykorzystano w tym celu forum dyskusyjne, na którym uczestnicy nawiązywali kontakty. Każdy z uczestników mógł założyć swój własny pokój na forum z opisem koncepcji budowanego zespołu. Inni uczestnicy, którzy zainteresowani byli opisaną koncepcją, mogli zgłosić chęć dołączenia do tworzonego zespołu. Etap pierwszy zakończył się w momencie utworzenia zespołów i przesłania tej informacji do wykładowcy. W drugim etapie uczestnicy zostali zapoznani z treścią studium przypadku oraz mieli do rozwiązania trzy zadania.

² *Akademia Edukacji Menedżerskiej – kafeteria edukacyjna dla licealistów*, red. Olga Biadań, Marcin Dąbrowski, Karolina Pawlaczyk, SGH, Warszawa 2010, s. 25-27.

Członkowie zespołu mogli porozumiewać się za pomocą komunikatora oraz zamieszczać i przeglądać robocze pliki. Na zrealizowanie tych zadań wyznaczono dwutygodniowy termin. Rozwiązania były oceniane przez osoby przygotowujące opisy przypadków. Warunkiem dopuszczenia do trzeciego etapu była pozytywna ocena rozwiązań. Zespoły, które zaliczyły etap drugi, otrzymały kolejne dwa zadania. Na ich wykonanie miały trzy tygodnie. Wszystkie projekty zostały ocenione w skali od 1 do 10 punktów. Ocenie podlegał komplet pięciu zadań z obu etapów. Wszyscy członkowie zespołu otrzymywali taką samą liczbę punktów za wykonane zadania. Przesłano im również komentarz do przedstawionych rozwiązań. Sposób przeprowadzenia projektu zespołowego w ramach *Kafeterii edukacyjnej* jest niewątpliwie bardzo interesującym przykładem realizacji tego typu przedsięwzięcia, wymagającym od uczestników umiejętności pracy w zespołach wirtualnych, z którymi coraz częściej się spotyka w praktyce gospodarczej. Dlatego też jest on przede mną rekomendowany. Jednym ze studiów przypadku, które może być polecane, jest studium dotyczące planowania realizacji przedsięwzięcia związanego z założeniem własnej firmy. Studenci w ramach realizacji projektu muszą:

- zdiagnozować szanse, jakie pojawiają się w otoczeniu,
- podjąć decyzje, jaką działalność gospodarczą chcą prowadzić,
- dokonać analizy makrootoczenia i otoczenia konkurencyjnego,
- sformułować cele, jakie firma ma realizować,
- dokonać analizy opłacalności przedsięwzięcia,
- zaprojektować sposób pozyskania zasobów niezbędnych do realizacji celów firmy.

Podczas rozwiązywania studium przypadku należy zwrócić szczególną uwagę na kluczowe czynniki sukcesu w realizacji danego przedsięwzięcia. Istotne jest podkreślenie wagi dobrego przygotowania do realizacji przedsięwzięcia. Przed przystąpieniem do jego wykonania trzeba osiągnąć stan pełnej gotowości. Należy pozyskać wszystkie rodzaje zasobów, które są niezbędne do jego realizacji.

Na stronie przedmiotu należy też umieścić moduł nazwany *Sprawdź wiedzę w praktyce*, w którym powinny znajdować się zadania umożliwiające sprawdzenie umiejętności nabytych przez studenta. Powinny być to zadania sytuacyjne dotyczące omawianych na bieżąco zagadnień, sprawdzające przede wszystkim podstawowe umiejętności, jakie musi posiadać osoba przedsiębiorcza, takie jak np. diagnozowanie sytuacji problemowej, projektowanie i ocena rozwiązań problemu decyzyjnego, dokonanie oceny sytuacji, w której znajduje się człowiek lub organizacja. Na rozwiązanie konkretnego zadania studenci powinni mieć 7 dni.

Po upływie tego terminu zadania powinny być sprawdzone przez prowadzącego i ocenione w skali od 1 do 3 punktów. Po upływie wyznaczonego terminu przykładowe rozwiązanie danego zadania powinno być umieszczone na stronie przedmiotu.

Studenci powinni mieć również możliwość sprawdzenia zdobytej wiedzy teoretycznej. Z tych względów proponuję zamieszczenie na platformie modułu *Sprawdź, czy już umiesz*. Prezentowane byłyby w nim pytania testowe. Po omówieniu wszystkich zagadnień objętych programem nauczania przedmiotu *Przedsiębiorczość* proponuje przygotowanie „maratonu” składającego się z pytań testowych dotyczących wiedzy z zakresu przedsiębiorczości.

Na stronie przedmiotu można również zamieścić grę dydaktyczną, w której na zasadach dobrowolności mogliby brać udział zainteresowani studenci. Może dotyczyć gry na giełdzie papierów wartościowych czy prowadzenia własnego biznesu. Zaletą takiej formy edukacyjnej jest to, że uczestnicy mają styczność z problemami, które występują w praktyce gospodarczej.

Z uwagi na to, że terminologia dotycząca zagadnień związanych z przedsiębiorczością jest niejednoznaczna, proponuję na stronie przedmiotu zamieścić też słownik pojęć. Wyjaśnianiem pojęć powinni zajmować się studenci, natomiast wykładowca powinien sprawdzać, czy zostały one poprawnie zdefiniowane. Propozycje pojęć, które miałyby znajdować się w słowniku powinni wysuwać studenci oraz wykładowca.

Studenci za pośrednictwem platformy mają kontakt mailowy z wykładowcą i mogą śledzić na bieżąco swoje postępy w nauce, ponieważ wszystkie ich dokonania mogą być regularnie odnotowywane w dzienniku prowadzonym przez wykładowcę. Na platformie umieszczony jest również kalendarz, do którego mogą być wpisane ważne wydarzenia, np. spotkania studentów z przedsiębiorcami, konferencje i seminaria. Jedną z przydatnych funkcji kalendarza jest automatyczne powiadamianie wszystkich zainteresowanych o tych wydarzeniach.

Dobrym rozwiązaniem jest możliwość zamieszczania na stronie przedmiotu profili studentów, co sprzyja ich lepszemu poznaniu się i ułatwia tworzenie zespołów, które wspólnie w świecie wirtualnym będą realizowały projekty. Jak wiadomo, jednym z celów nauczania przedsiębiorczości jest ukształtowanie umiejętności współpracy, w tym pracy w zespołach. We współczesnym świecie ani pojedyncza osoba ani pojedyncze przedsiębiorstwo bez umiejętności współpracy z innymi podmiotami nie osiągną sukcesu. Człowiek, chcąc zaspakajać swoje potrzeby, musi umieć współpracować z innymi ludźmi, dzięki którym może je zaspokoić. Żadnego przedsiębiorstwa nie stać na bezwzględną walkę. Obecnie upowszechnia się przekonanie, że porozumienie i współpraca przynoszą korzyści wszystkim partnerom. Coraz częściej konkurencja między przedsiębiorstwami zastępowana

jest kooperacją. Ideałem jest przedsiębiorstwo poszukujące współdziałania ze wszystkimi uczestnikami rynku, również konkurentami.

Zakończenie

Przedsiębiorczości można się nauczyć. Źródłem zachowań przedsiębiorczych jest innowacyjność, która powinna charakteryzować każdego człowieka i każdą organizację. Polega ona na poszukiwaniu nowych możliwości i rozwiązań. Powinna być procesem ciągłym. Kluczem do zachowań przedsiębiorczych jest posiadanie: wizji, wiedzy i chęci działania.

Z uwagi na bardzo obszerną tematykę wynikającą z programu przedmiotu *Przedsiębiorczość* bez względu na liczbę godzin przeznaczonych na tradycyjne zajęcia, nie ma możliwości omówienia wszystkich zagadnień bez użycia nowoczesnej metody nauczania, jaką jest e-learning. Dzięki niej można wzbogacić wiedzę dotyczącą zagadnień związanych z przedsiębiorczością, zachęcić studentów do postaw przedsiębiorczych, wspomóc ich w przygotowaniu do pełnienia roli przedsiębiorcy oraz lepiej wdrożyć ich do samodoskonalenia w zakresie postawy przedsiębiorczej. Metoda e-learningu stanowi uzupełnienie zajęć prowadzonych metodami tradycyjnymi. Moduł e-learningowy powinien być modulem komplementarnym. Wykorzystuje się w nim takie metody dydaktyczne, jak dyskusja, studia przypadków, praca w zespołach, analiza informacji. Środkami dydaktycznymi są kwestionariusze autodiagnozy, testy wiedzy, filmy. Formami aktywności mogą być czat, rozwiązywanie studiów przypadków, dyskusje na forum, wyszukiwanie informacji w oparciu o internet, autodiagnoza w oparciu o przygotowane kwestionariusze. E-learning przyczynia się również do uatrakcyjnienia zajęć, co zwiększa zainteresowanie problematyką przedsiębiorczości. Tak realizowane treści przedmiotu *Przedsiębiorczość* rozbudzą w studentach ducha przedsiębiorczości. Nie będą oni myśleć tylko o pracy w dużej korporacji, ale docenią również pracę we własnej firmie. Zauważą, że zmiany zachodzące w otoczeniu nie są zagrożeniem, a szansą, którą trzeba wykorzystać. Będą świadomi znaczenia postawy przedsiębiorczej w realizowaniu własnych celów życiowych i zawodowych. Proponuję, aby na ostateczną ocenę z przedmiotu *Przedsiębiorczość* miał wpływ w 50% tradycyjny egzamin pisemny, w 20% zrealizowanie projektu online, w 20% aktywność na forum dyskusyjnym, w 10% wykonanie innych zadań.

Nota o autorze

Piotr Wachowiak jest adiunktem w Katedrze Zarządzania w Gospodarce SGH; kierownikiem tematu badawczego dotyczącego pomiaru kapitału intelektualnego w przedsiębiorstwie (który był realizowany w ramach badań własnych SGH) oraz badań na temat zarządzania wiedzą w przedsiębiorstwie. Jest autorem książki *Profesjonalny menedżer. Umiejętność pełnienia ról kierowniczych* oraz redaktorem publikacji *Pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*. Jego zainteresowania naukowe dotyczą przede wszystkim zarządzania ludźmi w organizacji.